

valósult meg, s nem hagyja mértéktelenül eluralkodni a belső világ feltárására irányuló kísérleteit. Az elbeszélő történetesor erős történelmi-társadalmi meghatározottságának valóságossága ugyancsak óvja a parcializálódástól a regényt. Hangsúlyoznunk kell továbbá az elbeszélői attitűdből származó *szimultaneitás* fontosságát is a regényben. *A visszatekintő* ugyanis változatlanul az én-elbeszélés közlésformájára támaszkodik, de ezen belül szüntelenül változtatja elbeszélőit: hangnemeket, beszélő hősöket, beszédnemeket, nézőpontokat cserélget, amelyben a gyermek látószöge más rálátási, megvilágítási szempontokkal gazdagodik.

A visszatekintő több vonatkozásban kapcsolódik azokhoz az újabb prózai törekvésekhez, amelyek a *Cseréptörés* s az *Egy családregény vége* világát kihordták. Ebben a vonulatban Györffi Kálmán regénye a problémafelvetés radikalizálásával, az irodalmilag kellőképpen még fel nem tárt időszak megelevenítésével és nagy horderejű nyelvi megmunkálásával jelölt ki magának figyelemreméltó helyet.

THOMKA Beáta

S Z Í N H Á Z

SZAVAK HELYETT HELYZETEK

Igaza van Dürrenmattnak:

„A színészeknek nem kell démonikus lélekvizsgálatot tartaniuk, hanem a végletekig sűrített és leszűkített szöveget kell a színpadon valóra váltaniuk”.

Ez a tanulság, melyet Dürrenmatt Strindberg Haláltáncának átdolgozásából szűrt le, akár a modern dráma és a korszerű színjátszás egyik alaptörvénye is lehetne: redukált szöveg, pontosan körvonalazott, feszes situációk — játékkal kifejezve.

Pontosan ennyivel modernebb Dürrenmatt Play Strindbergje Strindberg Haláltáncánál.

És körülbelül ennyivel modernebb a Stevo Žigon rendezte Júlia kisasszony előadása a Strindberg-mű hagyományos megjelenítéseitől.

Žigon a dürrenmatti tanulságot veszi kölcsönbe, azzal a különbséggel, hogy bár ő is módosít a strindbergi szövegen, ezt nem az írói átdolgozás, hanem a színpadi helyzeteket kiélező, erőteljesebben körvonalazó színházi ember — rendező szándékával teszi. „Zilált, tépett és több darabból összefércelt emberek” — írja a Júlia kisasszony szereplőiről az

* August Strindberg: Júlia kisasszony. Fordító: Lontay László, Újvidéki Színház. Rendező: Stevo Žigon (Belgrád). Díszlet: Vladimir Marenic (Belgrád). Jelmez: Božena Jovanovic (Belgrád). Színészek: Bajza Viktória — Júlia kisasszony, Vencel Valentin, illetve Kalocsai Miklós (Budapest) — Jean, Abrahám Irén — Kristin.

író. És minden igyekezete arra irányul, hogy ziláltságukat, tépettségüket, összeféreltségsüket szavakkal kifejezze, a szavak útján lélektanilag hitelessé tegye. Az előadás is pontosan ezt akarja: a ziláltságot, tépettséget, összeféreltséget kifejezni — szavak helyett helyzetekkel.

Kristin, a szakácsnő az asztalra borulva alszik. Hangos zeneszó mellett betáncol, vagy inkább beviharzik a „kórus”: fiúk és lányok, kergetőzve, egymással játszadoxva, egymást ölelve, megszorongatva. Meglátják a szunnyadozó Kristint, magukkal sodorják, megtáncoltatják, körbe-körbe lökdörik kéjes nevetéssel, majd ismét magára hagyják . . .

Belép Jean, a lakáj, Kristin kedvese: „Ma este megint rájött Júlia kisasszonyra a bolondóra!” — mondja. Táncoltak. A többiek előtt a pajtában. Bolondul, s ezt igyekszik is bemutatni néhány lépéssel.

Közben Kristin megterít. Egyen a férfi, egy darab vesepecsenyét, ez a kedvence. Kristin mögéje kerül, s amíg Jean eszik, ő incselkedik vele. Ölelések, csók. Jean jóllakottan s álmódózva lepihen az asztal melletti padra. Arról beszél, hogy milyen fehér a kisasszony válla, „meg a többi”. Már Kristin sem álmos: rámászik a padon heverő Jeanra . . .

Megjelenik Júlia kisasszony. Láthatóan irigykedve és vágyakozva nézi Jeant és Kristint. A jelenet végén magával viszi Jeant táncolni.

Kristin ismét egyedül marad. S mert megbeszélték Jeannel, hogy ők is elmennek táncolni, a csap elé áll, mosakszik. Félmeztelenre vetkőzve. Újból beviharzik a kórus, körülállják a szakácsnőt — nézik. Ő pedig incselkedve, csúfolódva a farát riszálja feléjük.

Visszajön Jean. Leül az asztal végénél. Kristin folytatni akarja a kisasszony által megzavart játékot, és keresztül mászik az asztalon — beül a férfi ülébe. „. . . tudom, hol a helyem . . .” — mondja.

Júlia kisasszony is visszajön: „No, maga igazán szép kis lovag, megszökik . . .” Igyunk, mondja valamelyikük. De ehhez Jeannak előbb át kell öltöznie, libériában ő gátlásos, képtelen inni a gróflánnyal. Távozni akar, hogy átöltözzön. A kisasszony nem engedi. Öltözzön itt. Öltötte. Jean engedelmes és emellett jószímatú férfi. Ha a grófkisasszony így kívánja: örömet. A nő felé fordulva átöltözik. A szemébe nézve gombolja be a sliccét. Körülményesen, kihívóan.

Kristin időközben unatkozva elbóbiskol, nyilván dühös is, mert a kisasszony állandóan meg-megszakítja ezt a sokat ígérő esetet.

Júlia is leül. Ölébe veszi Kristin fejét, majd odaint a férfi, és mutatva parancsolja neki: csókolja meg alvó kedvesét. Jean engedelmeskedik. Így egész közel hajolhat a kisasszonyhoz is.

Közben Júlia kisasszony kifűzte magas, lábszárcipőjét, kissé felhúzta a szoknyáját, lovagló pálcájával vakarta a lábát. Isznak. A kisasszony azon mesterkedik, hogy a férfi fölé kerüljön. „Igyon az egészségemre!” — mondja. „Most csókolja meg a cipőpet!” — parancsolja az elötte térdelő, színészkedő férfinak. Jean megragadja a nő lábát . . . Majd Júlia nevetve felrúgja, ellöki magától Jeant.

Az alvó Kristin a földre zuhan. Jean a vállára veszi, s átviszi a másik szobába. Aludjon.

Visszatér, mert — azért a fölérzésért — most ő van „lépésen”.

Júlia azt hiszi, most már könnyen magába bolondíthatja a férfit. Az áttetsző háttérrel mögé bújva, suttogva, kéjesen könyörögve hívja.

Jean nem engedelmeskedik, csak áll. Látszik, menne, szívesen menne, teste kissé előredől, már indulna. De marad. Maradnia kell. Ha megy — behódol. Ha marad — győz. Jól számított. Megtöri a kisasszonyt. Amikor Júlia előbújik, Jean már hozzáléphet. Legalább egyenrangú félként mondhatja: „De furcsa a kisasszony!” A szeszélyes nő egyszerre megszeli. Egészen bizalmasan egy különös álmáról beszél a férfinak. Azt álmodta, hogy fent ül a magasban, egy oszlop tetején, és nem tud lejönni onnan... Jean az előzmények tükrében nyilván egyszerre érti fallikus álmának és a cselédséggel táncoló, barátkozó grófkisasszony közöségkeresési vágyának Júlia szavait. Ő is elmondja álmát: „... sötét erdőben egy magas fa alatt fekszem. Fei akarok mászni, fel a fa csúcsára, körülnézni a napfényben fürdő ragyogó tájon, megdézsmálni a magasban a madárfészket, amelyben aranytojások rejtőznek. És mászom és mászom, de a törzs vastag és sima, és oly magasan kezdődnek az ágak! És én mégis tudom: ha elértem az első ágakat, onnan már, mintha létrán kapaszkodnék, feljutok a csúcsig...”

A két álom az első szövegrész, amit nem lehet eljátszani. Ide szavak kellene. Ami előtte történt, az némán, de érthetően is eljátszható lett volna.

Akárcsak a folytatás. Leülnek a hosszú tűzhely oldalába, s mesélnek, vizsgálgatva egymást. Most már egészen közel érezhetik egymást.

De a kisasszonyból újból kibújik a fölény szükségének játékos ördöge. Amikor feláll, s az ülve maradt férfi szemét megsérti a szoknyája szélével, segítészándékkal hajol Jean fölé, majd gyorsan átvált: győzni akaró, provokáló nőstény lesz. Két lába közé szorítja a férfi fekvő testét, úgy áll fölötte. S pontosan az történik, minek ilyenkor történnie kell: Jean elveszti a fejét, megragadja Júlia lábát...

Már csak egy kis lírai közjáték kell. Egy majdnem csók, s jöhet ismét a kórus. De most sokkal féktelenebb, erotikusabb játékot játszva, mint előtte bármikor.

A szentivánéji féktelenül mulatozó társaság kivonul, s Júlia kisasszony és Jean, a lakáj kívánsággal és ellenkezéssel elegy jelenete erőszakos, kéjes tusával fejeződik be.

Ezzel zárul az első menet. Žigon rendezésének helyzetekkel bővelkedő, kidolgozott része. A tépettség, a zilláltság, a vágy és a vágnak nem éppen a kívánt formában és hőfokon történő beteljesülése. Következik a másik két menet, a második, melyben már nem meghódítani kell a másikat, hanem fölér kerekedni kell. Líra és fröcskölő sértegetések váltják

egymást. Itt már több a szó, és lényegesen kevesebb a helyzet. Lenne még egy nagyjelenet. De nincs kellően kidolgozva.

Amikor Júlia teljesen megtörik, az aranyág felé kapaszkodó Jean kívánsága szerint cselekszik. Felfeszíti a pénzes fiókot, sebtében összecsomagol, útra készen áll. Jean is kész a távozásra. Csakhogy ő minden emlék nélkül akar elmenni. Júlia pedig bőröndjei mellett a kis csízt is magával szeretné vinni. A kis madár az egyetlen élőlény, amely szerette őt. Vinni kell. Jean hajthatatlan és kegyetlen. Kitekeri a csíz nyakát. Ezt kellene hatásosan eljátszani, de elmarad.

Akárcsak a zárójelenet.

Júlia szeme egyszerre felnyílik. Aki ilyen kegyetlenül ki tudja oltani egy ártatlan kis madár életét, mint Jean, attól ő sem várhat sok jót. A helyzetet bonyolítja, hogy megszólal a csengő: visszajött a gróf. Jean ösztönszerűen libériát kap magára. Meggörnyedve hallgatja „házitelefonon” az utasításokat osztogató gróf parancsait. Ismét lakáj lett, szolga. Júlia többé nem számíthat rá. Érti: menthetetlenül egyedül maradt. Csak az öngyilkosság van hátra.

És ezért a jelenetért Strindberg biztos megverné vagy beperelné a rendezőt. Žigonnál nem Jean adja a borotvát a kisasszony kezébe, s nem mondja neki: „eridj!”. A vetélytárs, Kristin látszólag üres szavai adják a lökést: „Az elsőkből lesznek az utolsók”. És Júlia kisasszony felveszi a földön heverő kést — majd kirohan. A rendezőnek van igaza, s nem az írónak: a libériába bénult Jean többé nem tud parancsolni, nem küldheti az öngyilkosságba a kisasszonyt...

Ezzel zárul a megsemmisülésről szóló harmadik menet. Nem leszámolás, csak megsemmisülés. Júliáé is, Jeané is. Júlia kisasszony végleg és örökre leszáll arról az oszlopról, mellyel álmában küszködött. Jean pedig nyilván sohasem éri el az aranyágot...

GEROLD László